Andrzej JAROSZYŃSKI

JAN PAWEŁ II W OCZACH ZACHODU

Celem niniejszego szkicu jest ogólne przedstawienie książek poświęconych papieżowi Janowi Pawłowi II napisanych w języku angielskim. Pominięto tu albumy, dokumentacje pielgrzymek, teksty przemówień, homilii i wywiadów oraz tłumaczeń książek z języka polskiego. Podobnie jak większość zbiorczych recenzji, tak i poniższa nie wyczerpuje wszystkich publikacji, lecz koncentruje się na niektórych pozycjach jako typowych i najbardziej interesujących. Należy mieć nadzieję, że w przypadku kontynuowania tego działu, nadarzy się okazja do omówienia tytułów obecnie pominiętych.

Różnorodność i znaczna liczba książek opisujących i próbujących wyjaśnić fenomen „papieża z dalekiego kraju" narzuca konieczność podziału recenzowanych prac na kilka rodzajów w zależności od ich zakresu tematycznego i formy wypowiedzi. Wyróżnić więc można cztery zasadnicze grupy publikacji: popularne biografie, monografie o charakterze naukowym, prace publicystyczne o tematyce socjologiczno-religijnej, oraz dziennikarskie relacje. Dwie pierwsze kategorie dotyczą całości dotychczasowej działalności papieża, Jego życia i tła historycznego. Różnią się jednakowoż między sobą stopniem obiektywności, dojrzałości intelektualnej i stosowaniem aparatury naukowej. Dwa pozostałe rodzaje, tzn. eseje i reportaże, koncentrują się na wybranych zagadnieniach i wydarzeniach głównie z okresu pontyfikatu Jana Pawła II.

Do najliczniejszych i chronologicznie najwcześniejszych (w większości z roku 1979) należą popularne biografie adresowane do czytelnika nie znającego postaci nowego papieża ani kraju, z którego przybył. Jedną z pierwszych była książka Mary Craig *„Człowiek z dalekiego kraju"* (5) wielokrotnie potem wznawiana w USA i Anglii (6). Co uderza w pracy Craig – a także w innych popularnych biografiach – to daleko idące uproszczenia i powierzchowność w traktowaniu zarówno sylwetki papieża jak i tła historycznego. Na przykład, autorka opisując sytuację w Polsce tuż po zakończeniu wojny przytacza długi cytat z *„Popiołu i diamentu"* J. Andrzejewskiego. Komentarze autorki cechuje także przesadny a nieraz patetyczny ton. Jednocześnie widoczne są jej trudności w znalezieniu odpowiednich pojęć oddających zachodniemu czytelnikowi złożoną, a niejednokrotnie niezrozumiałą, gamę idei i postaw Karola Wojtyły. Spotkać więc tu można takie oto stwierdzenie: *„Politycznie Jan Paweł jest dobrym socjaldemokratą..."* (s. 129). Pozycją nieco ambitniejszą i pozbawioną widocznych uchybień jest *„Ludowy papież"* napisany przez nowozelandzkiego dziennikarza Jamesa Orama (22). Łączy on konwencje przewodnika historycznego z konwencją gawędy o życiu Karola Wojtyły – przyszłego Ojca Świętego. Podobny charakter posiada szkic autorstwa ks. F.X. Murphy i Normana Shaifera (19) składający się

z krótkiego życiorysu, opisu konklawe, tekstów kilku przemówień papieskich oraz kalendarium historii Polski. Niczym specjalnym nie wyróżnia się także biografia irlandzkiego duchownego Michaela O'Caroll wydana w Dublinie pod obiecującym tytułem *„Polska a Jan Paweł II"* (21). Z kolei dzieło amerykańskiej autorki Kathryn Spink *„Jan Paweł II w służbie miłości"* (26) akcentuje religijny wymiar życia Karola Wojtyły oraz Jego zaangażowanie w sprawę obrony praw człowieka. Wymienić tu także trzeba późniejsze próby St. John-Stevasa (27) i Georga Sullivana (28).

Angielskojęzyczny czytelnik ma jednak możliwość poznać papieża z bardziej pogłębionych i ciekawiej napisanych prac. Należy do nich niewątpliwie biografia Georga Blażynskiego, długoletniego kierownika polskiej sekcji BBC. Blażynski koncentruje swoją uwagę na środowisku krakowskim (stąd też podtytuł *„Człowiek z Krakowa"* (1). Książka ta pod względem podanych informacji odznacza się kompetencją i wiarygodnością, nie stanowi natomiast przełomu w sferze ocen czy interpretacji. Oprócz pracy Blażynskiego wydano w Wielkiej Brytanii dość znaczną liczbę tytułów, głównie z okazji papieskiej pielgrzymki. Trzeba tu wymienić autoryzowaną biografię Lorda Longforda (17) oraz szkice Collinsa (4), Bulla (2), Jenningsa (14), Wattsa (30) i wspomnianego już Sullivana (28).

Książką, która zasługuje na miano naukowego studium i stanowi jedyną jak dotąd pracę o charakterze monograficznym, jest *„Umysłowość Jana Pawła II. Początki Jego myśli i działalności"* (32) z roku 1981. Jej autor – George Hunston Williams – to wybitny teolog Kościoła Unitariańskiego w USA, profesor Uniwersytetu Harvard, były obserwator na II Soborze Watykańskim[1]. Dla amerykańskiego uczonego zasadnicze są dwa aspekty: specyfika polskiego doświadczenia oraz formacja filozoficzna Jana Pawła II. Williams wymienia sześć elementów, które wpłynęły na rozwój osobowości Ojca św. Są nimi: ścisły związek narodu i Kościoła, tolerancja i obrona wolności połączone z posiadaniem silnych przekonań, współistnienie w Polsce Kościołów łacińskiego, grecko-katolickiego i prawosławnego, masowy kult maryjny powiązany z ideą narodowego przeznaczenia, profetyczny mesjanizm polskiej kultury, oraz długotrwały i przemożony związek polskiej kultury z wiejskim życiem i krajobrazem. Williams – zafascynowany umysłowością papieża – wyraża jednak pewne obawy co do możliwości przeszczepienia doświadczeń polskich na grunt innych krajów, szczególnie zachodnich. Traktuje je raczej jako rodzaj wezwania, na które myśl i praktyka innych wspólnot musi odpowiedzieć. Poświęca też dużo uwagi problemom ekumenizmu oraz roli uniwersytetu w nauczaniu Jana Pawła II. Ciekawe, choć kontrowersyjne wydaje się na przykład spostrzeżenie amerykańskiego teologa, iż papież – pod wpływem doświadczeń KUL-u – propaguje ideę *„oblężonego uniwersytetu"* jako jedynego miejsca akademickiej niezależności i tym samym tylko uczelniom katolickim przyznaje prawo do ewangelizacji. Te spostrzeżenia Williamsa są ważne i z tego powodu, że przebywał on przez rok na

---

[1] Książka G.H. Williamsa została zrecenzowana przez W. Starnawskiego (*Próba syntezy. Książka G.H. Williams'a o myśli K. Wojtyły*). „Znak" 38:1986 nr 7 s. 133-144.

stypendium w Lublinie, a w swoim studium poświęcił wyjątkowo dużo miejsca lubelskiej szkole filozoficznej i jej związkom z myślą Kardynała Wojtyły. Należy przy tym zaznaczyć, że dzieło Williamsa charakteryzuje się rozbudowanym aparatem naukowym i stwarza czytelnikowi anglojęzycznemu bardzo dobrą okazję do poznania dorobku intelektualnego „polskiego" papieża – filozofa i teologa.

Kolejną grupę książek poświęconą Ojcowi św. są eseistyczne prace z kręgu problematyki socjologiczno-religijnej. Oto opublikowana w roku 1982 praca angielskiego historyka Paula Johnsona zatytułowana: *„Papież Jan Paweł II a odbudowa katolicyzmu"* (15). Autor analizuje przede wszystkim rolę papieża w posoborowych dziejach Kościoła. Widzi w Nim orędownika nowego humanizmu chrześcijańskiego upatrującego w odnowie człowieka swą główną misję i pragnącego nie sekularyzacji Kościoła, ale sakralizacji świata. Johnson podkreśla również papieską wizję katolicyzmu jako źródła wiary i kultury oraz utożsamienia religii i cywilizacji. Autor zwraca też uwagę na element rzadko omawiany, a mianowicie na związki Ojca św. z *Opus Dei*.

Niewątpliwie najbardziej kontrowersyjnym, ale inspirującym autorem jest Peter Hebblethwaite. *„Wprowadzenie do Jana Pawła II – papieża populistycznego"* (12), wybitnego eseisty angielskiego, byłego korespondenta na II Soborze Watykańskim, wyróżnia się dobrą znajomością problematyki, śmiałością formułowanych opinii oraz żywym językiem. Hebblethwaite przeciwny jest hagiograficznemu, idealizującemu charakterowi prac o papieżu. Według niego Jan Paweł II pozostaje w dalszym ciągu polskim księdzem, co oznacza, iż rolę duchownego wywodzi z zasad, a nie doświadczenia i uwarunkowań. Oznacza to także podporządkowanie się duchownego hierarchii Kościoła i uznanie celibatu jako wartości społecznej oraz przyjęcie zasady apolityczności stanu duchownego. Zasadę apolityczności papież rozumie jako niewchodzenie do oficjalnych struktur polityczno-państwowych, gdyż prawo do występowania w imieniu narodu ma Episkopat, a nie indywidualni duchowni. Jan Paweł II – według interpretacji Hebblethwaite'a – posiada poczucie naturalnej różnicy między państwem (*le pays légal*) a narodem (*le pays rèal*). Jest to źródło jego populizmu i roli trybuna woli ludu. Podróże papieskie są więc katechizacją a nie próbą przekonywania ludzi o swoich poglądach. Według autora, retoryka przemówień papieskich należy do typowo populistycznych i skierowana jest do wielkich tłumów. Natomiast rolę intelektualistów Ojciec św. widzi w dokonywaniu syntezy nauki oraz wiary i interpretacji tradycji. Hebblethwaite zwraca też uwagę na odmienne niż na Zachodzie rozumienie przez papieża „znaków czasów" jako odczytywanych i interpretowanych przez *Magisterium* Kościoła, a nie przez cały lud Boży. W konkluzji angielski publicysta stwierdza, że doświadczenie polskie nie może stanowić modelu dla Kościoła powszechnego, i że papież będzie niejednokrotnie stał przed dylematem zaakceptowania oceny problemów widzianych oczyma tych, których losy i tradycje były i są odmienne od Jego własnych.

Książką równie inspirującą i oryginalną jest studium angielskiego teologa i psychiatry, Frank Lake'a, który

zajmuje się całokształtem myśli teologicznej i filozoficznej Karola Wojtyły a także Jego pontyfikatem z punktu widzenia teologii anglikańskiej oraz angielskiej tradycji historycznej i religijnej (16).

Osobną kategorię książek stanowią rozbudowane relacje dziennikarskie. Dwie z nich dotyczą okresu od sierpnia 1978 r. do dnia wyboru obecnego papieża. Andrew Greeley, chyba najpoczytniejszy pisarz i socjolog katolicki w USA, opublikował książkę pod nieco sensacyjnym tytułem „*Wybór papieży w roku 1978. Polityka intryg w Watykanie*" (9), a wspomniany już Hebblethwaite pracę „*Rok trzech papieży*" (10). Pierwsza pozycja reprezentuje typową dla masowej kultury amerykańskiej kombinację wartkiej narracji, sensacyjnych plotek i anegdot oraz subiektywnych, miejscami agresywnych komentarzy. Do osoby nowowybranego papieża Greeley odnosi się jednak z entuzjazmem, poświęcając szczególnie dużo uwagi twórczości poetyckiej i filozoficznej Karola Wojtyły. Relacje Hebblethwaite'a charakteryzują się bardziej poważnym tonem, unikającym sensacji i taniego poklasku. Jest on zresztą autorem jeszcze jednej kroniki z życia Jana Pawła II, a mianowicie, „*Rok papieski*" (11) omawiającej pontyfikat w 1980 roku. Do tej grupy dokumentalnych relacji zaliczyć także wypada opracowaną przez T. Castle „*Przez cały rok z Janem Pawłem II*" (3) oraz „*Dzień po dniu z Janem Pawłem II*" pióra Pisaniego (23). W dziale tym trzeba także wymienić prace dotyczące relacji między działalnością i nauką papieża a Kościołami lokalnymi, szczególnie amerykańskim. Na przykład James Hitchcock omawia komentarze telewizji i prasy w czasie pielgrzymki w USA, polemizując z tak zwanymi „liberalnymi" katolikami (13). Ciekawym źródłem informacji może być zebrana dokumentacja dotycząca reakcji prasy amerykańskiej na wybór Arcybiskupa Krakowa na stolicę Apostolską (24) oraz publikacja S. Obodiac'a „*Polski papież i Ameryka północna*" (20), a także barwne wspomnienia J. Szostaka (29) dotyczące pobytów Jana Pawła II w USA.

Pod koniec tego skrótowego sprawozdania można jeszcze dodać, że Jan Paweł II jest jednym z bohaterów poczytnej i znanej książki pt. „*Arcykapłan*" napisanej przez dwóch dziennikarzy-reporterów, T. Gordona i M. Morgan-Wittsa. Łączy ona konwencję reportażu z formą fabularną i poświęcona jest wydarzeniom, które doprowadziły do zamachu na życie papieża przez tureckiego terrorystę[2]. Podobnie jak w przypadku pracy Greeley'a nie można jej jednak zaliczyć do publikacji odpowiadających powadze tematu. Wspominam ją tu tylko gwoli zwrócenia uwagi, że to właśnie ten typ „dziennikarskiej" literatury kształtuje często opinie masowego czytelnika.

W powyższym omówieniu pominąłem angielskie tłumaczenie wspomnień ks. Malińskiego oraz rozprawy filozoficzne, na przykład studium prof. A. Woźnickiego z USA „*Humanizm chrześcijański. Personalizm egzystencjalny Karola Wojtyły*" (34). Na podstawie przedstawionych pozycji można już pokusić się o pewne uogólnienia. Po pierwsze, wszystkie publikacje przepojone są postawą podziwu i sza-

---

[2] Na sam temat zamachu ukazało się kilka tytułów, m.in. Paula B. Henze, „*The Plot to Kill the Pope*" („*Spisek na życie papieża*") London: Croom-Helm, 1983.

cunku dla wielkiej osobowości Jana Pawła II. Historyczne znaczenie obecnego pontyfikatu uznawane jest za oczywiste. Po drugie, wszyscy autorzy próbują zgłębić „fenomen" Jana Pawła II poprzez Jego polskie doświadczenie i polski model katolicyzmu i kultury narodowej. Dlatego też wiedza o Polsce wzrosła niepomiernie dzięki tym publikacjom. Po trzecie, dla większości autorów owo „polskie doświadczenie" stanowi jakąś alternatywę, a jednocześnie każe spojrzeć odmiennie na dotychczasowe rozumienie i przeżywanie spraw Kościoła. Tutaj należy dopatrywać się największych możliwości pogłębionego dialogu i wspólnych poszukiwań. Po czwarte wreszcie, o wartości danej pracy o papieżu nie decyduje tylko dobra znajomość tematu, ale nade wszystko intencja i dojrzałość autora, którą można sprowadzić do tego, czy stawia on zasadę kompetencji i uczciwości intelektualnej przed zasadą sensacyjności i atrakcyjności. Problem ten nie powinien jednak powodować u czytelnika polskiego postawy ignorowania głosów innych. Odpowiednia ich selekcja, a następnie próba ich oceny może tylko wzbogacić nasze własne próby współuczestniczenia w dziele Jana Pawła II. Skromną zachętą do skorzystania z tego dorobku niech będzie powyższe omówienie.

BIBLIOGRAFIA

1. G. Blazynski, *Pope John Paul II. A Man from Krakow. A Biography.* London: Sphere Books, 1979, ss. 224.
2. G. Bull, *Pope John Paul II. A Pope for our Time.* Paulton: Purnell Books Publishers, 1982, ss. 78.
3. T. Castle, *Through the Year with Pope John Paul II. Reading for Every Day of the Year.* New York: Crossroads, 1981.
4. J. Collins, *His Holiness Pope John Paul II.* Loughborough: Ladaybird Books, 1983, ss. 51.
5. M. Craig, *Man from a Far Country.* Sevenoaks: Hodder and Stoughton, 1979, ss. 190.
6. Tenże, *Man from a Far Country. A Portrait of Pope John Paul II.* London: Hodder and Stoughton, 1982, ss. 238 (popr. i rozsz. w stosunku do wyd. z 1979 r.)
7. S. Dacan, *Pope John Paul II.* London: Catholic Truth Society, 1982, s. 40.
8. T. Gordon, Morgan-Witts, *Pontiff.* New York: Doubleday, 1983, ss. 460.
9. D. Greeley, *The Making of the Popes 1978: The Politics of Intrigue in the Vatican.* Kansas City: Andrews and McMeel, 1979 ss. 302.
10. P. Hebblethwaite, *The Year of Three Popes.* Glasgow: William Collins, 1978, s. 223. New York: Collins, 1979 ss. 222.
11. Tenże, *The Papal Year.* London: G. Chapman, 1981 ss. 127.

12. Tenże, *Introducing to John Paul II. The Populist Pope*. London: Collins, 1982, ss. 192.
13. J. Hitchcock. *Pope John Paul II and American Catholicism*. New York: The National Committee of Catholic Laymen, 1980, ss. 44.
14. J. Jennings, *Pope John Paul II. His Life and Travels*. London: Astrian Marketing Ltd, 1983, ss. 32.
15. P. Johnson, *Pope John Paul II and the Catholic testoration*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1982, s.216.
16. F. Lake, *With Respect. A Doctor's Response to a Healing Pope*. London: Darton Langmar and Todd, 1982, s. 327.
17. F. Longford, *Pope John Paul II. An Authorized Biography*. London: M. Joseph and Rainbird, 1982, ss. 224.
18. G. Marchessault, *The Magnetic Pope*. Ottawa: Novalis, 1983 ss. 157 (tł. z jęz. franc.).
19. F.X. Murphy, CSRR, N. Shaifer, *John Paul II. A Son from Poland*. South Hackensack, N.J.: Sheperd Press, 1978, ss. 80.
20. S. Obodiac, *The Polish Pope and North America*. Toronto: Griffin House, 1979.
21. M. O'Caroll CSSp. *Poland and John Paul II*. Dublin: Veritas Publications, 1979, ss. 109.
22. J. Oram, *The People's Pope. The Story of Karol Wojtyła of Poland*. Sydney: Bay Books, 1979, ss. 224.
23. A. Pisani, opr. *Day by Day with John Paul II*. New York: Paulist Press, 1982, ss. 224.
24. *Pope John Paul II in the American Press*. San Jose, Ca.: American-Polish Documentation Studio, 1978-79, t. I-II, zebr. Jan i Emmy Kowalik.
25. J. de Roeck, *John Paul II. The Man from Poland*. London: G. Chap man, 1979, s. 125 (tł. z jęz. niem.).
26. K. Spink, *John Paul II in the Service of Love*. New York: Mayflower Books, 1979, ss. 128.
27. N. St. John-Stevas, *Pope John Paul II. His Travels and Mission*. London: Faber and Faber, 1982, ss. 159.
28. G. Sullivan, *Pope John Paul II; The People's Pope*. New York: Walker and Co., 1984, ss. 120.
29. J. M. Szostak, *In the Footsteps of Pope John Paul II. An Intimate Personal Portait of his American Friend*. Englewood Cliffs, N. J.: Preutice-Hall, 1980, s. 230.
30. M. Watts, *His Holiness Pope John Paul II*. London: Pitkin Pictorial Books, 1979, ss. 33.
31. J. Whale, opr. *The Pope from Poland: An Assessment*. London: Collins, 1980, ss. 262.
32. G.H. Williams, *The Mind of John Paul II. Orgins of His Thought*

and Action. New York: The Seabury Press, 1981, ss. 415.
33. R. Wolfe, *The Singing Pope. The Story of Pope John Paul II*. New York: The Seabury Press, 1980, s. 120.
34. A. Woźnicki, *Christian Humanism. Karol Wojtyła's Existential Personalism*. New Britain, Conn.: Mariel Publications 1980, ss. 84.